

ΣΤΕΓΗ ΚΑΛΩΝ ΤΕΧΝΩΝ ΚΑΙ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

ΑΝΑΜΝΗΣΤΙΚΗ
ΕΚΘΕΣΙΣ

Κ. ΠΑΓΚΑΛΟΥ

τ. ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΚΑΛΩΝ ΤΕΧΝΩΝ

ΑΘΗΝΑ 1961



ΕΚΘΕΣΙΣ ΚΩΣΤΑ ΠΑΓΚΑΛΟΥ

ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Ἀστεριάδης Ἀγέτωρ	Κανέλλης Ὀρίστης
Βασιλείου Σπορίδων	Κατράκη Βάσσω
Γουναρόπουλος Γεώργιος	Μητρονάκης Γιάννης
Ζογγολόπουλος Γεώργιος	Σώχος Ἀντώνιος
Θεοδωρόπουλος Ἄγγελος	Τάσσης Ἀλεξίζος

ΤΙΜΗΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Ἀπάρτης Ἀθανάσιος	Μυρβήλης Στρατῆς
Βακαλό Ἑλένη	Ξεφλούδας Στέλιος
Γραμματόπουλος Κωνσταντῖνος	Παπανούτσος Εὐάγγελος
Δημαρᾶς Κωνσταντῖνος	Παππάς Γιάννης
Καλλιγᾶς Μαρῖνος	Πολίτης Λίνος
Καραντινός Σωκράτης	Πονηρίδης Γεώργιος
Καρούζης Χρήστος	Πρεβελάκης Παντελής
Κατριβάνος Σπύρος	Σιδέρης Γιάννης
Κουκούλας Λέων	Σταμπολῆς Γεώργιος
Κουρνούτος Γεώργιος	Τσοῦχος Βρασίδας
Μηλιάδης Γιάννης	Φαρανᾶτος Σπύρος
Μόραλης Γιάννης	Χατζηδάκης Μανώλης

ΕΦΟΡΟΣ

Σταῦρος Δαλάκος



ΚΩΣΤΑΣ ΠΑΓΚΑΛΟΣ

ΚΩΣΤΑΣ ΠΑΓΚΑΛΟΣ

ΜΙΑ ΑΝΑΔΡΟΜΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ, σάν αὐτὴ ποὺ ἐγκαινιάζουμε σήμερα, γι' ἄλλους μπορεῖ νὰ ἔχη μόνον ἱστορικὸ ἐνδιαφέρον, γι' ἄλλους μπορεῖ νὰ εἶνε μιὰ νοσταλγικὴ ἐπιστροφή στὴ μόλις περασμένη ἐποχὴ ποὺ ἡ Τέχνη κρατοῦσε μιὰ διαλεκτικὴ σχέση μὲ τὸ ἀντικείμενο καὶ μᾶς ἔκανε κοινωνοὺς τῶν ζωντανῶν ἐντυπώσεων ποὺ ἀπεκόμιζε ὁ καλλιτέχνης ἀπ' τὰ πράματα καὶ τὴ φύση ποὺ μᾶς περιβάλλουν· καὶ ποὺ εἶτε τὸ θέλουμε, εἶτε μὴ, ζοῦμε μέσα στὴν ἀτμόσφαιρά τους.

Γιὰ μᾶς ὅμως εἶνε κάτι περισσότερο. Τὰ ἔργα αὐτὰ δὲν μᾶς θυμίζουν μόνον μιὰ ἐποχὴ ποὺ ζήσαμε, κάποιο σκοπὸ παληοῦ τραγουδιοῦ, ποὺ ὅλοι μας τὸν τραγουδήσαμε κάποτε· μᾶς ξαναζωντανεύουν ἐπίσης ἓναν ἀληθινὸν ἄνθρωπο ποὺ σχετιστήκαμε μαζί του, ποὺ χαρήκαμε τὴν ἀνθρωπιὰ του καὶ ποὺ — τὸ θυμόμαστε πολὺ καλὰ — τὸν βρῖσκαμε πάντα μπροστὰ μας σάν ἀπαραίτητο καὶ αὐτονόητο σύμβουλο γιὰ κάθε ζήτημα, γιὰ κάθε ἐνέργεια, γιὰ κάθε κίνηση ποὺ εἶχε μιὰ ὅποιαδήποτε σχέση μὲ τὴν τέχνη τοῦ τόπου μας. Ἐπὶ τριάντα χρόνια, τίποτα δὲ μποροῦσε νὰ γίνῃ στὸν τομέα αὐτό, χωρὶς νὰ ρωτηθῇ ὁ Πάγκαλος. Εἶχε πάντα νὰ μᾶς προσφέρῃ μιὰ γνώμη ζυγιασμένη καὶ ἀνυστερόβουλη, νὰ μᾶς κάνῃ μιὰ ὑπό-

δειξή χρήσιμη και στο τέλος σ' αυτόν έπεφταν οι πιο κουραστικές και υπεύθυνες ενέργειες για την έπιτυχία σκοπών που ένδιέφεραν όλο τον καλλιτεχνικό μας κόσμο.

Ο άξέχαστος Κώστας ήταν μια οργανωμένη προσωπικότητα σαν σκέψη, σαν μόρφωση, σαν ήθος. Σαν ύπαρξη ήταν ένας άρχοντάνθρωπος που οι ρίζες του χώνοναν στο δέκατο ένατο αιώνα. Γεννήθηκε το 1889 στο Άργος, αλλά μικρός βρέθηκε στην Αίγυπτο, όπου τελείωσε το Γυμνάσιο. Άριστεύει έπειτα στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Άθηνων κι' εξακολουθητικά στην Ecole des Sciences Politiques στο Παρίσι. Τον προώριζαν για διπλωματική καριέρα. Άλλά ήτανε καλλιτέχνης και είχε τον ευγενικό και σεμνό μπόσεμισμό της εποχής εκείνης, που δέν έχει τίποτα κοινό με τον θορυβώδη και ζυλισμένον υπαρξισμό που γνωρίσαμε κατόπι. Η καλόκαρδη ευγένειά του, ή άπλη και ζεστή ανθρωπιά του, ή γελαστή του σοβαρότητα, όλα του έρχόντουσαν από βαθιά και είχαν ένα άρωμα.

Η καλλιτεχνική του ιδιότητα, συνταιριασμένη με τη θεωρητική του μόρφωση και τις διοικητικές του ικανότητες, τον έκαναν περιζήτητο στα προεδρεία των καλλιτεχνικών συλλόγων. Από το 1930 που γύρισε στην πατρίδα, βουτιέται όλόκληρος σε μια δράση που δέν σταματάει παρά με τον άξαφνο θάνατό του τον Μάη του 1960. Τριάντα όλόκληρα χρόνια. Ίδρυτικό μέλος και πρώτος γραμματέας της ιστορικής «Ομάδας Τέχνης», ιδρυτικό μέλος του P.E.N. Club, γραμματέας της Λέσχης Καλλιτεχνών Άτελιέ, κοντά στον Άνδρέα Άνδρεάδη και τον Πεπέ Άργυρόπουλο, ιδρυτικό μέλος του περιοδικού «Σήμερα» κοντά στον Ούράνη και άλλους. Πρόεδρος της Ένώσεως Σωματείων Εικαστικών Τεχνών, που ήταν

δικό του κυρίως έργο και πού πρόσφερε τόσες υπηρεσίες, τήν εγκατέλειψε μόνον όταν πέτυχε τὸ σκοπὸ τῆς, τήν ἴδρυση τοῦ ἐπισήμου Καλλιτεχνικοῦ Ἐπιμελητηρίου.

Ὅταν τὸ 1937 διορίστηκε τμηματάρχης τῶν Καλῶν Τεχνῶν στὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας, δὲν βρέθηκε ἄνθρωπος σχετιζόμενος μὲ τὴν τέχνη πού νὰ μὴ εὐχαριστήθηκε. Διευθυντὴς τῆς ἴδιας υπηρεσίας ἀργότερα, εἶνε ἐκεῖνος πού κυρίως τὴν ὀργάνωσε καὶ τῆς ἔδωσε κατευθύνσεις. Τὸ κῦρος του μέσα στὸ Ὑπουργεῖο εἶχε ἀνέβη πολύ. Ἴδου ἓνα παράδειγμα: Ὅταν ἡ Ἀρχαιολογική μας Ὑπηρεσία παράδερνε κάποτε μὲ τὴν ἐσωτερική της φαγωμάρα καὶ δὲ μπορούσε ν' ἀναδείξει ἓνα δικό της Διευθυντή, ὁ Πάγκαλος παρακλήθηκε νὰ δεχτῆ αὐτὸ τὸ βᾶρος προσωρινά! Ἐκράτησε δυὸ χρόνια κι' αὐτὴ τὴ Διεύθυνση καὶ πολιτεύτηκε μὲ τόση κατανόηση καὶ τόσο τάκτ, ἀνάμεσα ἀπ' τὶς συμπληγάδες, πού ἀπὸ καμμιὰ πλευρὰ δὲν ἀκούστηκε παράπονο. Ἀς ὁμολογηθῆ κι' αὐτὸ πρὸς τιμὴ τῆς μνήμης του. Καὶ ὡς ἀρχαιολογικὸς σύμβουλος καὶ ὡς σύμβουλος τῆς Πινακοθήκης, εἶχε πάντοτε τὴν ἀνεξάρτητη γνώμη του πού ἀκούγονταν μὲ προσοχή. Ἡ ἴδρυση τῆς στέγης Γραμμάτων καὶ Τεχνῶν ἦταν κυρίως δικό του ἔργο καὶ αὐτὸς ἦταν ὁ Πρόεδρος τῆς. Πόσο ἀναντικατάστατος ἦταν στὴν Διεύθυνση Καλῶν Τεχνῶν ὁ Πάγκαλος, φαίνεται κι' ἀπὸ τοῦτο: ἡ θέσις του μένει ἀκόμη κενὴ ἀπὸ τὸ 1955 πού τὸν πῆρε τὸ ὄριον ἡλικίας.

Ἄλλὰ οὔτε τότε σταμάτησε ἡ δράσις του. Ἐδίδαξε Ἱστορίαν τῆς Τέχνης στὸ Τεχνολογικὸ Ἰνστιτοῦτο, μετέφρασε τὴν τετράτομη Ἱστορίαν τῆς Τέχνης τοῦ Reau, ἐπιμελήθηκε καλλιτεχνικὰς ἐκδόσεις, ὀργάνωσε διαλέξεις στὴ Στέγη, φιλοξένησε ξένους κι' εὔρισκε

καιρὸ νὰ ἐπισκέπτεται τὰ ἐργαστήρια τῶν νέων καλλιτεχνῶν μὲ τὴν καλὴ γνώμη καὶ τὸν καλὸν λόγο στὸ στόμα. Ἦταν ἀπὸ κείνους ποὺ ἐπωμίζονται καθήκοντα κι' εὐθύνες — ἀπὸ κείνους ποὺ ὑπηρετοῦν σκοπούς, χωρὶς νὰ τοὺς ἐκμεταλλεύονται. Ἀλλὰ ἐμένα μοῦ εἶνε ἀδύνατο ν' ἀποσιωπήσω τὸ ὕψιστο: Ἡ ἀξιόπρεπεια τοῦ ἐσωτερικὰ ἐλεύθερου ἀνθρώπου καὶ ὁ θερμός του πατριωτισμός, τὸν ἔφεραν ἐνθουσιώδη ἐθελοντὴ στὶς γραμμὲς τῆς Ἐθνικῆς μας Ἀντίστασης. Μιὰ συχαμένη κατάδοση τὸν ἐκλείσει στὸ Χαϊδάρι κι' ὁ θεὸς μόνο τὸ ξέρει πῶς γλύτωσε. Ὁ περήφανος αὐτοσεβασμός του δὲν τοῦ ἐπέτρεψε ποτὲ νὰ φλυαρήσῃ για τὸ τι ἔκανε — γιὰ τὸ τι ἔπαθε. Ἦταν κι' αὐτὸ ἓνα βαρὺ καθήκον.

Στὴν τέχνη του ὑπάρχει ὁ ἄνθρωπος. Δὲν ἔκανε ποτὲ συστηματικὲς σπουδὲς σ' ἐπίσημες ἀκαδημίες. Ἀλλὰ δὲν ἦταν ἀσπούδαστος. Στὸ Παρίσι παρουσίασε ἔργα του στὰ διάφορα salons πάντοτε μ' ἐπιτυχία καὶ ἦταν ἀγαπητὸ καὶ διακρινόμενο μέλος τῆς Ὁμάδας « Quand Meme ».

Τὸ 1930 ἔκανε στὴν Ἀθήνα τὴν ἀτομικὴ του ἐκθεση, ποὺ ἦταν καὶ ἡ μόνη. Σὲ ὁμαδικὲς ὅμως ἐκθέσεις παρουσιάζονταν συχνά.

Ἐμεῖς οἱ παλιότεροι τὸ ξέρουμε τὸ ἔργο του καὶ τὸχοῦμε ἀγαπήσει. Ἀλλὰ δὲν πρόκειται γιὰ μᾶς. Γιὰ τοὺς νέους ποὺ θὰ τὸ γνωρίσουν τώρα θέλω νὰ πῶ δυὸ λόγια: Σταθῆτε μὲ σεβασμό. Δὲν πρόκειται γιὰ τεχντροπίες. Ὁ Πάγκαλος ζοῦσε μέσα στὸ κλῆμα τοῦ Γαλλικοῦ ἐμπρεσιονισμοῦ σὰν ἓνας περιπαθὴς καὶ νοσταλγικὸς ἐπίγονος. Σεῖς τραβᾶτε τὸ δρόμο σας. Προσέξτε ὅμως αὐτὸ τὸ λιγιστὸ ἔργο. Ὁ Πάγκαλος δὲν ἔκανε μανιέρα, οὔτε μόδα. Ἐχει τὴ φρεσκάδα καὶ τὴν ἀπλό-

τητα τῆς εἰλικρίνειας ποῦ δὲ θέλει νὰ δείχνηται ἄλλη ἀπ' ὅ,τι εἶνε. Δὲν βρῆκε καινούριους τρόπους ἔκφρασης — βρέστε τους σεῖς, ἂν μπορεῖτε. Αὐτὸ ὅμως τὸ ποικίλο καλοδουλεμένο του πράσινο ποῦ φτάνει ὡς τοὺς γκρίζους τόνους, αὐτὰ τὰ παχύρρευστα ποτάμια, τὰ παλιὰ γεφύρια καὶ σπίτια, δὲν ἦταν κραυγὲς ἐρεθισμένης φαντασίας, ἀλλὰ εἶναι σεμνὰ καὶ μυαλωμένα, κατακαθισμένα βιώματα, γεμάτα εὐγένεια ψυχῆς, ποῦ δὲ ζητοῦν νὰ ἐξυπατήσουν κανένα, ποῦ δὲν προσπαθοῦν νὰ περάσουν τῇ γυαλισμένη δεκάρα γιὰ ναπολεόνι. Εἶνε ζωγραφικὴ ἀσύγχρονη. Ἀλλοίμονον ὅμως σὲ κείνη τῇ σύγχρονη ζωγραφικῇ ποῦ δὲ μπορεῖ νὰ ἐπιβιώσῃ σὰν ἀσύγχρονη. Ἡ τέχνη δὲν εἶναι δημοσιογραφία. Τέλος μπορεῖ ἡ δύναμη νὰ εἶνε λίγη. Ἀπὸ πίσω ὅμως ὑπάρχει μιὰ προσωπικότητα ποῦ μᾶς δίνει ἓνα δίδαγμα: τῆς εὐσυνειδησίας στὴ δουλειά. Μᾶς λέει πὼς τὸ ἔργο πρῶτ' ἀπ' ὅλα εἶναι δουλειά κι' ἓνας πίνακας δὲν κρεμιέται ἂν δὲν εἶνε στοχαστικὰ δουλεμένος ὡς τὴν ἄκρη. Ἡ Τέχνη ἔχει τὴν ἠθικὴ τῆς. Γι' αὐτὸ μπορῶ νὰ λέω ὅτι μέσα στὸ λιγοστὸ αὐτὸ ἀσύγχρονο ἔργο ὑπάρχει ὁ ἄνθρωπος — καὶ λείπει ὁ ταχυδακτυλουργός.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΗΛΙΑΔΗΣ



ΕΛΛΙΟΓΡΑΦΙΕΣ

1. Τὸ Πάρκο τοῦ Σαιν-Κλοῦ
2. Γέφυρα στὸν Σηκουάνα
3. Κήπος τοῦ Λουξεμβούργου
4. Δρόμος στὴν Νορμανδία
5. Σκέπια στὸν Σηκουάνα α΄.
6. Σκέπια στὸν Σηκουάνα β΄.
7. Τὸ σπίτι στὸ δάσος α΄.
8. Τουλίπες



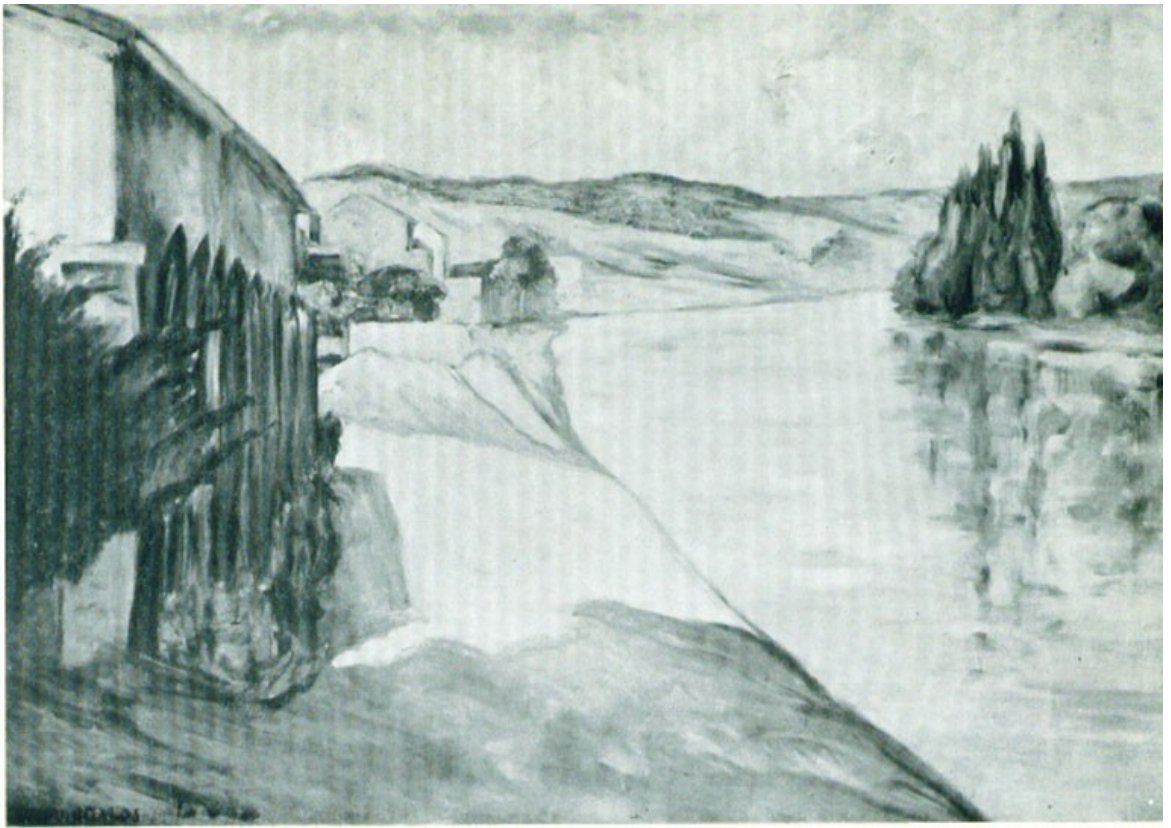
9. Νεκρά φύσις [Παράδειγμα 9](#)
10. Νεκρά φύσις [Παράδειγμα 10](#)
11. Πορσίσι [Παράδειγμα 11](#)
12. Τοπείο στον Σηκουάνα [Παράδειγμα 12](#)
13. Ἡ γυναίκα με τὸν κρίνο [Παράδειγμα 13](#)
14. Σηκουάνας [Παράδειγμα 14](#)
15. Τοπείο με ὑδραγωγείο [Παράδειγμα 15](#)
16. Πρωϊνὸ στὸ ποτάμι [Παράδειγμα 16](#)
17. Ὁ τοίχος [Παράδειγμα 17](#)
18. Ἀθήνα [Παράδειγμα 18](#)



19. Τολεΐο
20. Τολεΐο στήν Ile - de - France
21. Τὸ ποτάμι
22. Ἰτιῆς
23. Προσωπογραφία
24. Σπιτάκια στὸν Ἅγιο Λουκά
25. Στὸν κῆπο τοῦ σπιτιοῦ (Σαίν Κλοῦ)
26. Σλέπια κοντὰ στὸ Σαίν - Κλοῦ
27. Σλέπια καὶ γέφυρα στὸν Σηκουάνα
28. Ψαράς στὸν Σηκουάνα



29. Λουλούδια α΄.
30. Λουλούδια β΄.
31. Πρωϊνὸ στὸν Σηζουάνα
32. Νορμανδία
33. Τὸ σπίτι στὸ δάσος β΄.
34. Τὸ κόκκινο σπίτι
35. Τολεῖο
36. Μονμάρτη
37. Θημονιές στὴν Νορμανδία
38. Ἡ μπόρα



- 39. Τοπείο
- 40. Παρίσι
- 41. Τοπείο
- 42. Τοπείο
- 43. Νεκρά Φύση

Π Α Σ Τ Ε Λ

- 44. Φροῦτα α΄.
- 45. Φροῦτα β΄.



- 46. Δρόμος στο Σαιν - Κλοῦ
- 47. Στὰ Καὶ τοῦ Παρισιοῦ
- 48. Σχέδιο

Λ Κ Ο Υ Α Ρ Ε Λ Λ Ε Σ

- 49. Δρόμος μὲ τὸ κόκκινο σπῆτι
- 50. Κήπος στὸν Ἅγιο Λουκᾶ α΄.
- 51. Κήπος στὸν Ἅγιο Λουκᾶ β΄.